

Ryszard KAŁUŻNY*
Dariusz KOZERAWSKI

KSZTAŁTOWANIE SIĘ WYŻSZEGO SZKOLNICTWA WOJSKOWEGO W POLSCE (1945 - 1967)

Początki wyższego szkolnictwa wojskowego

Po zakończeniu działań wojennych w siłach zbrojnych rozpoczęło się przechodzenie na strukturę pokojową, reorganizując jednocześnie szkolnictwo wojskowe. W czerwcu 1945r. w Warszawie utworzono Wyższą Szkołę Polityczno-Wychowawczą. Dwa lata później zmieniono jej nazwę na Wyższą Szkołę Oficerów Polityczno-Wychowawczych. Po przemianowaniu korpusu oficerów polityczno-wychowawczych na korpus oficerów politycznych w 1949 r., zmieniono jej nazwę ponownie, tym razem na Wyższą Szkołę Oficerów Politycznych. Kształcono w niej oficerów aparatu polityczno-wychowawczego WP na dwuletnich kursach zasadniczych, a ponadto prowadzono krótkoterminowe kursy doskonalące (oficerów lektorów, propagandy, oficerów korespondentów). Szkoła w takim kształcie przetrwała do 1951r.¹

Kolejna wyższa szkoła wojskowa powstała w listopadzie 1947 r. z przekształcenia dotychczasowego Centrum Wyszkożenia Artylerii z siedzibą w Toruniu w Wyższą Szkołę Artylerii. Pod tą nazwą szkoła przetrwała do 1956 r., bowiem w tym czasie przekształcono ją w Kurs Doskonalenia Oficerów Artylerii². Nazwa „Kurs ..” była bardziej adekwatna do działalności tej placówki niż „Wyższa Szkoła ...” chociażby z tego względu, że prowadzono w niej szkolenie kursowe oficerów, a nie kształcono studentów (podchorążych). W marcu 1948r. podobnie postąpiono z Centrum Wyszkożenia Piechoty w Rembertowie, przekształcając je w Wyższą Szkołę Piechoty. Placówka ta przetrwała do 1954 r.³ Należy stwierdzić, że szkołą wyższą była tylko z nazwy.

* ppłk dr hab. Ryszard KAŁUŻNY, ppłk dr hab. Dariusz KOZERAWSKI - Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych

¹ A. Ciupiński, *Wojskowa Akademia Polityczna im. Feliksa Dzierżyńskiego 1951-1986*, Warszawa 1986, s. 25 i nast.

² E. Tomczak, K. Wyszyński, H. Ponichtera, *Oficerska Szkoła Artylerii w Toruniu 1923-1992. Zarys dziejów. Tradycje, historia, współczesność*, Toruń 1992, s. 235-241.

³ Cz. Grzelak, *Wyższa Szkoła Piechoty w Rembertowie 1948-1954*, Warszawa 1984, 69-70, 81.

Kolejną, przynajmniej z nazwy, wyższą szkołą wojskową była Wyższa Szkoła Pilotów w Modlinie, którą utworzono w 1958 r. Jej działalność trwała bardzo krótko - istniała przez jeden rok. Prowadzono w niej krótkoterminowe kursy dla oficerów lotniczego personelu naziemnego i oficerów - pilotów, uprawniające ich do pilotowania samolotów o napędzie odrzutowym, które wchodziły wówczas na wyposażenie Wojska Polskiego⁴.

Należy pokreślić, że wyższe szkoły wojskowe w okresie swej działalności nie otrzymały praw wyższych szkół państwowych. Poziom kwalifikacji naukowych kadry, wymogi rekrutacyjne, okresy szkoleniowe prowadzonych kursów odbiegały od standardów wyższych szkół cywilnych. Wymienione szkoły w systemie kursowym zajmowały się podwyższaniem kwalifikacji zawodowych oficerów piastujących stanowiska od dowódcy kompanii do dowódcy dywizji. Określenie szkoły „wyższa” sytuowało te placówki w hierarchii szkół wojskowych na nieco wyższym poziomie kształcenia zawodowego od tego, które realizowano w szkołach oficerskich.

Tworzenie wyższych szkół wojskowych typu akademickiego

Pierwszą wyższą szkołą – spełniającą kryteria uczelni państwowej, która podlegała ministrowi obrony narodowej, była reaktywowana 22 listopada 1946 r. Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie. Zadaniem tej uczelni akademickiej było kształcenie instruktorów wychowania fizycznego dla WP, jak również absolwentów na potrzeby instytucji i organizacji cywilnych. W lipcu 1949 r. uczelni nadano imię gen. broni Karola Świerczewskiego i przekazano władzom cywilnym – przewodniczącemu Głównego Komitetu Kultury Fizycznej⁵. Należy zauważyć, że bezpośredni związek Akademii Wychowania Fizycznego z wojskiem był krótkotrwały i ograniczał się raczej do reaktywowania jej przez instytucję wojska, zorganizowania toku studiów i w omawianym okresie zwierzchnictwa MON nad tą uczelnią.

Pierwszą uczelnią wojskową była utworzona w październiku 1947 r. Akademia Sztabu Generalnego (ASG) w Warszawie, jako państwowa uczelnia akademicka. Rok później nadano jej imię generała broni Karola Świerczewskiego. Na stanowisko komendanta ASG został wyznaczony gen. dywizji Bolesław Zarako-Zarakowski – oficer Armii Radzieckiej. Na stanowisko zastępcy komendanta do spraw naukowych – dyrektora nauk – wyznaczono płk. dypl. Józefa Kuropieskę, od którego, rok później funkcję tę przejął płk Jakub Galczenia – oficer AR. Studia w tej wojskowej uczelni trwały trzy lata. Podstawowym zadaniem ASG było prowadzenie pracy naukowej w obszarze problemów wojskowych oraz kształcenie oficerów przygotowujące ich do objęcia stanowisk, na których wymagane było ukończenie wyższych studiów wojskowych.

Organem doradczym komendanta akademii była Rada Profesorów, w której skład wchodził: komendant i jego zastępcy (do spraw naukowych i politycznych), kierownik kursu, szefowie wydziałów (studiów, wyszkolenia i polityczno-wychowawczego) oraz starsi wykładowcy. Pewnym paradoksem był fakt, że oficerowie – członkowie Rady

⁴ D. S. Kozerański, *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947-1967*, Warszawa 2005, s. 89-91.

⁵ Akademia Wychowania Fizycznego im. gen. broni Karola Świerczewskiego w latach 1929-1959. Księga Pamiątkowa, Warszawa 1960, s. 101.

Profesorów nie posiadali tytułów profesorskich. Zapewne z tego powodu zmieniono jej nazwę na Radę Naukową ASG⁶.

Słuchaczami trzyletnich studiów w ASG byli oficerowie rekrutujący się z różnych jednostek Wojska Polskiego poddani wstępnej weryfikacji przez dowództwa okręgów wojskowych z uwzględnieniem przyznanych im w danym roku limitów. Ogólne kryteria dotyczące naboru kandydatów na studia były następujące:

- ukończenie szkoły uprawniającej do studiów w państwowych uczelniach lub szkoły oficerskiej typu pokojowego,
- właściwe poglądy polityczne potwierdzone w praktyce służbowej,
- pełnienie służby wojskowej w charakterze oficera zawodowego i na stanowisku oficerskim przez co najmniej cztery lata,
- posiadanie co najmniej stopnia wojskowego kapitana,
- wiek do 35 lat,
- stan zdrowia bez zastrzeżeń – uprawniający do służby liniowej,
- bardzo dobra opinia służbowa z ostatnich dwóch lat,
- brak oskarżeń w ramach śledztwa, dochodzenia prokuratorskiego lub honorowego,
- zdanie egzaminu konkursowego z wynikiem pozytywnym.

Kandydaci przed przyjęciem do ASG poddawani byli egzaminowi konkursowemu z wiedzy wojskowej, ogólnokształcącej oraz ze znajomości zagadnień politycznych. Egzaminy prowadzono w formie pisemnej i ustnej. Absolwenci po ukończeniu studiów i zdaniu z wynikiem pozytywnym końcowych egzaminów państwowych, uzyskiwali tytuł oficera dyplomowanego.

Należy podkreślić, że w początkowym okresie funkcjonowania uczelni borykano się z problemami dotyczącymi zatrudnienia wystarczającej liczby odpowiednio wykwalifikowanych pracowników naukowo-dydaktycznych, z niewystarczającym poziomem wykształcenia kandydatów przyjętych na studia oraz ze złym stanem bazy dydaktycznej i szkoleniowej. Przyznanie placówce praw uczelni akademickiej, w tym okresie, należy uznać za gest typowo polityczny. Zdaje się, że ani powstała uczelnia, ani siły zbrojne nie były wówczas w pełni przygotowane do stworzenia warunków kształcenia i prowadzenia badań naukowych na poziomie zbliżonym do innych państwowych uczelni, tego typu, istniejących w kraju.

W marcu 1951 r. na bazie Wyższej Szkoły Oficerów Politycznych w Rembertowie, zorganizowano Akademię Wojskowo-Polityczną im. Feliksa Dzierżyńskiego⁷. Utworzenie wojskowej uczelni akademickiej o profilu politycznym świadczyło wyraźnie o rosnącej roli aparatu partyjno-politycznego w strukturach sił zbrojnych. Zadaniem uczelni było kształcenie słuchaczy w cyklu trzyletnim oraz prowadzenie badań naukowych w obszarze „marksistowsko-leninowskiej wiedzy wojskowo-politycznej”. Na sta-

⁶ B.M. Szulc, *Akademia Sztabu Generalnego WP (1947-1990)*, [w:] M. Hebda (red.) *Wojskowe Akademie w Polsce*, Warszawa 2003, s. 64-73; D. S. Kozerański, op. cit., s. 95.

⁷ Dziennik Ustaw z 1951 r. nr 17, poz. 135. Ustawa z 22.03.1951 r. o utworzeniu Akademii Wojskowo-Politycznej.

nowisko komendanta został wyznaczony płk Michał Stankiewicz – oficer Armii Radzieckiej.

Do Akademii Wojskowo-Politycznej przyjmowano żołnierzy zawodowych, żołnierzy zasadniczej służby wojskowej oraz osoby ze środowiska cywilnego. Podstawą do ubiegania się kandydatów o przyjęcie do uczelni było ukończenie szkoły uprawniającej do podjęcia studiów. Ponadto żołnierze służby zasadniczej oraz kandydaci ze środowiska cywilnego musieli złożyć oświadczenie – zobowiązując się do pełnienia zawodowej służby wojskowej po ukończeniu studiów⁸.

W 1951 r. utworzono również uczelnię wojskową o technicznym profilu kształcenia – Wojskową Akademię Techniczną im. Jarosława Dąbrowskiego⁹. Jej organizatorem i pierwszym komendantem był gen. brygady Florian Grabczyński, aresztowany w listopadzie tegoż roku, oskarżony o zdradę i szpiegostwo. Jego miejsce zajął gen. brygady Eugeniusz Leoszenia – oficer AR. W początkowym okresie działalności Wojskowej Akademii Technicznej istniało pięć fakultetów: lotniczy, uzbrojenia, broni pancerniej, łączności oraz inżynieryjno-saperski, a także dwanaście katedr specjalistycznych.

Okres studiów w tej wojskowej uczelni politechnicznej trwał cztery lata, z czego sześć miesięcy przeznaczono na przygotowanie przez słuchaczy projektu dyplomowego. Przewidywano również praktyki: tygodniowe - po zakończeniu pierwszego i drugiego roku nauki oraz miesięczne – po zakończeniu siódmego semestru.

O przyjęcie do Wojskowej Akademii Technicznej mogli się ubiegać: oficerowie – do Fakultetu Inżynieryjno-Saperskiego, do pozostałych przyjmowano osoby ze środowiska cywilnego. Kryteria, którym winni odpowiadać kandydaci, były podobne do obowiązujących w innych akademiach wojskowych. Ustalono jednak proporcje, ze względu na pochodzenie społeczne, w liczbie przyjętych kandydatów: 60 % z rodzin robotniczych, 25 % - chłopskich i 15 % z rodzin inteligencji pracującej. Ponadto wśród przyjętych 15 % powinno być członkami PZPR, 10 % mogło być niezrzeszonych, a pozostali winni być przynajmniej działaczami Związku Młodzieży Polskiej. Naukę na różnych poziomach kształcenia – w dwunastu specjalnościach – w roku akademickim 1951/1952 rozpoczęło 581 słuchaczy¹⁰.

Utworzenie Wojskowej Akademii Technicznej podyktowane było rosnącym zapotrzebowaniem na wykształconych oficerów i to zarówno ze strony sił zbrojnych, jak i przemysłu pracującego na potrzeby wojska. Należy podkreślić, że zgromadzenie tak licznej grupy studentów, w pierwszym roku, było możliwe dzięki przeniesieniu pododdziałów akademickich z Politechniki Warszawskiej i Politechniki Gdańskiej oraz uzupełnieniu naboru absolwentami szkół średnich i nieliczną grupą oficerów.

Kolejną uczelnią wojskową utworzoną w 1955 r. była Wyższa Szkoła Marynarki Wojennej w Gdyni, która powstała w wyniku przekształcenia Oficerskiej Szkoły Marynarki Wojennej. Obowiązki komendanta powierzono komandorowi Stanisławowi Lesz-

⁸ Ibidem.

⁹ Dziennik Ustaw z 1951 r. nr 17, poz. 136. Ustawa z 22.03.1951 r. o utworzeniu Wojskowej Akademii Technicznej.

¹⁰ D. S. Kozerański, op. cit., s. 117.

czyńskiemu, pełniącemu tę funkcję w dotychczasowej Oficerskiej Szkole Marynarki Wojennej.

Nabór kandydatów do Wyższej Szkoły Marynarki Wojennej odbywał się w oparciu o kryteria zbliżone do tych obowiązujących w WAT. Na pierwszy rok studiów do nowo utworzonej uczelni zakwalifikowano 152 kandydatów. Niemniej jednak w toku studiów okazało się, że część z nich ma poważne problemy z opanowaniem obowiązującego materiału. Z tego powodu jedna grupa podchorążych realizowała program szkoły wyższej, zaś podchorążowie, mający trudności z jego opanowaniem, realizowali program szkoły oficerskiej. Zjawisko dwustopniowości w poziomie kształcenia miało miejsce do 1963 r. Kolejnym istotnym mankamentem był niski poziom wykształcenia oficerskiej kadry dydaktycznej, wśród której w 1955 r. tylko 13 % posiadało wyższe wykształcenie cywilne lub wojskowe¹¹.

Trzy lata później, w 1958 r., na bazie Centralnego Wojskowego Szpitala Klinicznego w Łodzi utworzono Wojskową Akademię Medyczną. Komendantem uczelni został gen. bryg. prof. dr hab. n.med. Marian Garlicki. Placówka mogła w pełni funkcjonować jako wojskowa uczelnia medyczna dzięki bliskiej współpracy z Akademią Medyczną w Łodzi. Bez wsparcia kadrowego, naukowego oraz bez udostępnienia laboratoriów wspomnianej cywilnej uczelni medycznej, Wojskowa Akademia Medyczna miałaby problemy z realizacją procesu kształcenia¹².

Do akademii przyjmowano kandydatów ze środowiska wojskowego i cywilnego, przestrzegając ogólnych kryteriów obowiązujących w innych uczelniach wojskowych. Jedyne nieco inne preferencje obowiązywały kandydatów pod względem rodzaju ukończonej szkoły średniej. Wskazane bowiem było posiadanie świadectwa dojrzałości liceum ogólnokształcącego lub średniej szkoły medycznej. Ponadto obowiązywała górna granica wieku – z wyjątkiem oficerów – do 21 lat. Należy zauważyć, że WAM od początku swego istnienia cieszyła się dużą popularnością wśród młodzieży męskiej, o czym świadczy uśredniona liczba (3,8) kandydatów ubiegających się o jedno miejsce. Biorąc pod uwagę duże zainteresowanie studiami, określono proporcje w strukturze przyjętych kandydatów pod względem pochodzenia społecznego. Wśród podchorążych pierwszego roku studiów, 1958/1959 – 21,5 % pochodziło z rodzin robotniczych, 31,0 % - chłopskich, 41,0 % - inteligenckich i 6,5 % z rodzin wykonujących inne zawody¹³.

Przeobrażenia strukturalno-organizacyjne uczelni wojskowych 1947-1967

Akademia Sztabu Generalnego – została utworzona w 1947 r. jako uczelnia bezwydziałowa, a rok później wyodrębniono w niej katedry specjalistyczne: Taktyki Ogólnej i Służby Sztabów, Artylerii, Inżynierijno-Saperską, Broni Pancernej, Taktyki Tyłów, Nauk Społeczno-Politycznych, Łączności oraz Historii Wojennej. W 1950 r. utworzono kolejne katedry: Wojsk Lotniczych oraz Katedrę Historii Sztuki Wojennej, a Katedrę Nauk Społeczno-Politycznych podzielono na Katedrę Podstaw Marksizmu-

¹¹ J. Będzimirski, *Kształcenie kadry zawodowej dla Polskiej Marynarki Wojennej w latach 1946-1989*, Gdynia 2001, s. 107, 121.

¹² H. Chmielewski, *Wojskowa Akademia Medyczna 1958-1993*, „Lekarz Wojskowy” 1995, nr 4, s. 29.

¹³ M. Dutkiewicz, *Wojskowa Akademia Medyczna im. gen. dyw. prof. dr. med. Bolesława Szareckiego w latach 1958-1988*, rozprawa doktorska, Warszawa 1991, mps, s. 135, Zbiory Specjalne Biblioteki Naukowej Wojskowego Biura Badań Historycznych (dalej ZSBN WBBH), s. 98; D. S. Kozerański, op. cit., s. 128.

Leninizmu i Katedrę Ekonomii Politycznej. W tym samym roku utworzono również Kurs Doskonalenia Oficerów. Trzy lata później w uczelni utworzono fakultety: Operacyjny, Ogólnowojskowy, Rozpoznawczy, Artylerii, Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych oraz Wojsk Lotniczych. Fakultety pełniły rolę wydziałów, z tą różnicą, że ich profile kształcenia odpowiadały głównym specjalnościom rodzajów wojsk, a nie dziedzinom i dyscyplinom naukowym. Organizacja oparta na fakultetach wzorowana była na rozwiązaniach stosowanych w akademiach radzieckich.

W 1954 r. w akademii utworzono Oddział Liniowy, Wydział Techniczny oraz Wydział Gospodarczy, a dwa lata później rozwiązano Fakultet Operacyjny i Rozpoznawczy. W 1957 r. rozwiązano kolejny fakultet – Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych, a zatem działalność naukowo-dydaktyczną prowadziły trzy fakultety: Ogólnowojskowy, Artylerii oraz Lotniczy. W tym samym czasie utworzono Katedrę Obrony Przeciwlotniczej oraz Studium Języków Obcych. W 1960 r. rozwiązano fakultety, a w ich miejsce utworzono Oddział Wojsk Rakietowych i Artylerii oraz Oddział Wojsk Obrony Przeciwlotniczej Kraju i Lotnictwa. Ponadto w tym czasie utworzono: Instytut Organizacji i Techniki Dowodzenia, Zakład Dydaktyki Wojskowej oraz Zespół Studiów Naukowych. W 1965 r. Instytut Organizacji i Techniki Dowodzenia przemianowano na Instytut Dowodzenia, w następnym roku rozwiązano Oddział Wojsk Rakietowych i Artylerii. Mimo zmian organizacyjnych i wyodrębnienia dwóch zasadniczych kierunków kształcenia (wojsk lądowych i wojsk lotniczych), w akademii do 1967 r. nie utworzono struktur wydziałowych¹⁴.

Akademia Wojskowo-Polityczna – utworzona w 1951 r. jako uczelnia bezwydziałowa przetrwała bez zmian dwa lata, bowiem w 1953 r. zorganizowano Fakultet Wojskowo-Prawniczy składający się z dwóch katedr – Teorii Państwa i Prawa oraz Prawa i Procesu Karnego. W 1955 r. utworzono Wydział Naukowo-Badawczy, który dwa lata później rozwiązano ze względu na niewielką aktywność naukowo-badawczą kadry. Od 1957 r. wprowadzono pięcioletni okres studiów, wzorując się na uniwersyteckich programach kształcenia kierunku historycznego i pedagogicznego. W tym samym roku zmieniono nazwę z Akademii Wojskowo-Politycznej im. Feliksa Dzierżyńskiego na Wojskową Akademię Polityczną im. Feliksa Dzierżyńskiego. W 1958 r. utworzono Fakultet Historyczny i Fakultet Pedagogiczny, przemianowane rok później na wydziały. Od 1960 r. skrócono okres studiów do czterech lat, a w następnym roku Fakultet Wojskowo-Prawniczy przekształcono w Wojskowy Instytut Prawniczy. W tym samym czasie zlikwidowano Wydział Polityczny, powołując w jego miejsce Komitet Uczelniany PZPR, którego sekretarz od 1963 r. był jednocześnie etatowym zastępcą komendanta akademii do spraw politycznych. Również w 1963 r. zmieniono nazwy dotychczasowych wydziałów na Wydział Pedagogiczno-Polityczny i Wydział Historyczno-Polityczny z zadaniem uaktywnienia życia ideologicznego w uczelni. W 1966 r. utworzono Ośrodek Badań Społecznych i Wydział Ekonomiczno-Wojskowy. System studiów w WAP starano się zbliżyć do form obowiązujących w uczelniach cywilnych o humanistycznym profilu kształcenia z jednoczesnym uwzględnieniem głównego zadania akademii, to jest przygotowania oficerów polityczno-wychowawczych dla sił zbrojnych¹⁵.

¹⁴ B.M. Szulc, op. cit., s. 67-70.

¹⁵ W. Polański, *Wojskowa Akademia Polityczna głównym ośrodkiem kształcenia i wychowania aparatu partyjno-politycznego sił zbrojnych*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1974, nr 2.

Wojskowa Akademia Techniczna – utworzona w 1951 r. posiadała w swej strukturze sześć fakultetów. W 1954 r. z Fakultetu Wojsk Pancernych wyodrębniono oddzielny Fakultet Wojsk Samochodowych. W tym samym czasie powołano również Fakultet Wieczorowych Kursów Magisterskich. Rok później z Fakultetu Wojsk Łączności wyodrębniono Fakultet Radiolokacji. W 1957 r. połączono trzy Fakultety – Wojsk Pancernych, Wojsk Samochodowych, Wojsk Inżynieryjnych – tworząc jeden. Podobnie postąpiono z Fakultetem Wojsk Łączności i Fakultetem Radiolokacji. Również w tym roku rozpoczęto dwustopniowe studia magisterskie (trzyletnie - inżynierskie, a w następnej kolejności dwuletnie – magisterskie). W 1959 r. rozwiązano fakultety, powołując w ich miejsce cztery wydziały: Mechaniczny, Elektroradiotechniczny, Inżynierii Wojskowej oraz Chemii Wojskowej. Ponadto w strukturze WAT funkcjonowały katedry ogólnoakademickie: (Nauk Społecznych, Ekonomicznych, Taktyki Ogólnej i Sztuki Operacyjnej) oraz Studium Języków Obcych. W 1962 r. Wydział Chemii Wojskowej przemianowano na Wydział Chemii i Fizyki Technicznej. W 1966 r. rozdzielono kompetencje dotychczasowego zastępcy komendanta ds. nauki i szkolenia i utworzono dwa niezależne stanowiska: zastępcy komendanta ds. nauki i zastępcy komendanta ds. szkolenia.

Należy podkreślić, że przejście WAT z organizacji fakultetowej na wydziałową o wewnętrznej strukturze katedralnej świadczyło o odejściu od wzorów opartych na doświadczeniach radzieckich wojskowych uczelni technicznych. Zmiana ta przyczyniła się do wzrostu potencjału naukowego tej placówki i do jej rozbudowy zgodnej z ówczesnymi tendencjami rozwojowymi cywilnego szkolnictwa politechnicznego w Polsce¹⁶.

Wyższa Szkoła Marynarki Wojennej – utworzona w 1955 r. posiadała strukturę organizacji kształcenia opartą na fakultetach: Nawigacji i Łączności, Broni Morskich, Technicznym oraz Zaocznym. Po roku działalności zlikwidowano Fakultet Zaoczny, a utworzono Oddział Szkolenia oraz Oddział Naukowo-Badawczy, który po rocznej działalności przekształcono w Wydział Naukowo-Badawczy. W 1957 r. w miejsce trzech fakultetów utworzono dwa wydziały: Wydział Pokładowy – łącząc Fakultet Nawigacji i Łączności z Fakultetem Broni Morskich oraz Wydział Techniczny na bazie Fakultetu Technicznego. W 1967 r. zmieniono nazwy wydziałów Pokładowego na Dowódczy, a Technicznego na Mechaniczny.

Trudności kadrowe WSMW dotyczące obsady stanowisk naukowo-dydaktycznych przez osoby posiadające stosowne wykształcenie miały niewątpliwie wpływ na rodzaj dyplomów otrzymywanych przez absolwentów. Od 1955 r. na Fakultecie Technicznym realizowano cztery i pół letnie studia magisterskie, na pozostałych fakultetach – inżynierskie. W 1960 r. również na tym wydziale rozpoczęto studia inżynierskie, by ponownie w 1963 r. wszcząć studia magisterskie. Niemniej jednak w 1967 r. wprowadzono jednolite studia inżynierskie i zawieszono uprawnienia tej uczelni do prowadzenia studiów magisterskich w trybie stacjonarnym¹⁷.

Wojskowa Akademia Medyczna – utworzona w 1958 r., w skład jej wchodziły: Fakultet Lekarski, Fakultet Doskonalenia i Specjalizacji, Ośrodek Przeszkolenia Oficerów Rezerwy oraz wojskowe szpitale kliniczne w Łodzi i w Warszawie. W tym samym roku utworzono także Studium Stomatologii i Studium Farmacji. W 1960 r. otwarto

¹⁶ H. Grzegorzcyk, *Wojskowa Akademia Techniczna 1951-1991*, Warszawa 1991, s. 51 i nast.; D. S. Kozerański, op. cit., s. 150-151.

¹⁷ J. Będzimirski, op. cit., s. 107.

Główną Bibliotekę Lekarską oraz Studium Doskonalenia i Specjalizacji. Poziom samodzielności naukowo-badawczej uzyskała także Katedra Patologii Ogólnej i Doświadczalnej. W 1961 r. istniejące fakultety przekształcono na Wydział Lekarski oraz Wydział Doskonalenia i Specjalizacji, utworzono również samodzielną Katedrę Biologii. W ramach Wojskowej Akademii Medycznej w Gdyni rozpoczęła działalność Katedra Medycyny Morskiej, a w Centralnym Szpitalu Klinicznym w Łodzi Katedra Anestezjologii. W tym samym roku w Klinice Chorób Wewnętrznych WAM utworzono Oddział „Sztucznej Nerki”, a w szpitalach miejskich trzy kolejne katedry: Chorób Wewnętrznych, Chirurgii oraz Położnictwa i Ginekologii. W 1963 r. utworzono kolejne katedry: Chemii Fizjologicznej, Anatomii Patologicznej, Farmakologii, Chorób Wewnętrznych, a w sanatorium resortowym w Łądku Zdroju - Oddział Balneologii Ginekologicznej. Rok później utworzono Katedrę Medycyny Sądowej, w której oprócz zajęć dydaktycznych wykonywano prace usługowe dla wojskowego i cywilnego wymiaru sprawiedliwości. W 1967 r. utworzono dwie nowe kliniki Dermatologiczną i Psychiatryczną, a Studium Doskonalenia i Specjalizacji przekształcono w Instytut Kształcenia Podyplomowego WAM¹⁸.

Studia w Wojskowej Akademii Medycznej do 1962 r. trwały pięć lat, a od tego roku wydłużono je do sześciu lat. Od momentu powstania do 1967 r. wysiłek organizacyjny władz WAM skupiony był przede wszystkim na problemach związanych z usamodzielnieniem się tej medycznej uczelni, które rozpoczęło się na początku lat sześćdziesiątych¹⁹.

Kadra naukowo-dydaktyczna uczelni wojskowych

Nie ulega wątpliwości, że kadra naukowo-dydaktyczna w każdej uczelni odgrywa zasadniczą rolę. Poziom prowadzonych zajęć przez nauczycieli akademickich przekłada się na stan wiedzy i stopień przygotowania absolwentów do pracy zawodowej. Te zależności odnosiły się także do uczelni wojskowych. Zatem skuteczność spełniania przez oficerów funkcji dydaktycznych, naukowych i wychowawczych była niewątpliwie pochodną ich kwalifikacji, predyspozycji i motywacji. Należy jednak podkreślić, że dobór kadr do pracy w wyższym szkolnictwie wojskowym zależny był od prowadzonej przez resort obrony polityki kadrowej nacechowanej w znacznym stopniu elementami ideologii partyjnej. Wskazane uwarunkowania były zasadniczym instrumentem kształtowania składu i struktury korpusu oficerskiego. Złożoność powojennej sytuacji społeczno-politycznej stała się przyczyną do zwalniania oficerów ze służby wojskowej i preferowania określonych kryteriów naboru kandydatów do korpusu oficerskiego. Przy kwalifikowaniu kadry oficerskiej do pracy w wyższym szkolnictwie wojskowym uwzględniano przede wszystkim pochodzenie społeczne, przekonania polityczne, poziom wykształcenia ogólnego, kwalifikacje i doświadczenie wojskowe²⁰.

W pierwszych latach funkcjonowania ASG, WAP, WAT oraz WSMW – wzorce studiów w tych uczelniach, struktury organizacyjne, programy kształcenia, tylko częściowo oparte były na doświadczeniach rodzimych, w szerokim zakresie wzorowano się natomiast na uczelniach wojskowych ZSRR. Narzucony system studiów wojskowych,

¹⁸ M. Dutkiewicz, op. cit., s. 41-43.

¹⁹ D.S. Kozerański, op. cit., s. 255.

²⁰ R. Tomaszewski, *Zarządzanie szkolnictwem oficerskim Wojska Polskiego w latach 1945-1990*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 1995, nr 2, s. 306.

we wspomnianych uczelniach, wprowadzali oficerowie radzieccy, zajmując w nich najczęściej kierownicze stanowiska.

Wojskowe uczelnie akademickie, oprócz realizacji procesu dydaktycznego, miały także obowiązek wychowywać słuchaczy na ideowych i aktywnych budowniczych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz prowadzić badania naukowe²¹. Ten ustawowy wymóg, dotyczący przede wszystkim badań naukowych, wiązał się z koniecznością zatrudnienia kadry z odpowiednimi kwalifikacjami. Niemniej jednak w okresie lat pięćdziesiątych był to jeden z największych problemów, z jakimi borykały się te uczelnie. Bowiem rozpoczęta pod koniec lat czterdziestych i prowadzona do połowy lat pięćdziesiątych polityka kadrowa w wojsku, przyjmująca za podstawę służby w korpusie oficerskim - pochodzenie społeczne i przekonania polityczne (właściwe) – doprowadziła do opuszczenia szeregów WP przez wielu oficerów z okresu II Rzeczypospolitej. Oficerów, którzy legitymowali się zazwyczaj wysokim poziomem wykształcenia i dużym doświadczeniem zawodowym. Liczebność oficerów przedwojennych w szkolnictwie wojskowym zmniejszyła się z około 35 % w 1947 r. do 0,2 % w 1955 r.²²

Wskaźnik poziomu wykształcenia kadry zatrudnionej w uczelniach wojskowych powoli wzrastał w kolejnych latach ich funkcjonowania. Najkorzystniej pod tym względem przedstawiała się sytuacja w WAT. Pomimo jednak najwyższego wskaźnika, w 1953 r. – 21 % kadry dydaktycznej tej uczelni nie posiadało średniego wykształcenia, a tylko 27 % legitymowało się wykształceniem wyższym. Do 1965 r. sytuacja znacznie się poprawiła, a mimo to w istniejących uczelniach, wśród wojskowych nauczycieli akademickich byli oficerowie nieposiadający wykształcenia wyższego: Akademia Sztabu Generalnego – 1 oficer, Wojskowa Akademia Polityczna – 3 oficerów, Wojskowa Akademia Medyczna – 4 oficerów, Wyższa Szkoła Marynarki Wojennej – 2 oficerów²³.

W pierwszym okresie funkcjonowania wyższych uczelni wojskowych (do 1960 r.) proces zdobywania stopni naukowych najwcześniej rozpoczęto w Wojskowej Akademii Technicznej (kandydata nauk od 1954 r., a doktora habilitowanego od 1957 r.), Akademii Wojskowo-Politycznej (od 1956 – kandydata nauk), Akademii Sztabu Generalnego WP (od 1957 r. – kandydata nauk wojskowych), Wyższej Szkole Marynarki Wojennej (od 1959 – doktora). W Wojskowej Akademii Medycznej pierwszy stopień naukowy uzyskano w 1959 r., należy jednak podkreślić, iż miało to miejsce w drugim roku funkcjonowania uczelni.

W latach 1955–1960 w ASG i WAP oraz w WSMW w celu utrzymania praw wyższej uczelni państwowej stosowano rozwiązania doraźne polegające na przyznawaniu tytułów zastępcy profesora pracownikom naukowo-dydaktycznym niebędącym samodzielnymi pracownikami naukowymi (w ASG ponad 20, w WAP – 6, a w WSMW – 19). Należy jednak zaznaczyć, iż to administracyjne zwiększanie liczby samodzielnych pracowników naukowych nie wiązało się z faktycznym podnoszeniem ich kwalifikacji.

Podobnie jak miało to miejsce w latach pięćdziesiątych władze uczelni wojskowych starały się uzupełniać liczbę samodzielnych pracowników naukowych, aby sprostać wymogom ustawowym. Korzystano więc z możliwości mianowania swoich pracowników przez ministra obrony narodowej. W latach sześćdziesiątych powołano w ten

²¹ Dziennik Ustaw z 1960 r. nr 9, poz. 97. Ustawa z 16.02.1960 r. o akademiach wojskowych.

²² R. Tomaszewski, op. cit., s. 313.

²³ D.S. Kozerański, op. cit., s. 184-189.

sposób część kadry na stanowiska docentów etatowych²⁴. Pracownicy ci musieli spełniać takie wymagania, jak: posiadanie stopnia lub tytułu naukowego docenta lub doktora w zakresie danej lub pokrewnej specjalności oraz odpowiedni dorobek naukowy lub zawodowy. W wyjątkowych przypadkach, uzasadnionych potrzebami uczelni można było powołać osobę nieposiadającą stopnia naukowego i stażu pracy na stanowisku naukowo-dydaktycznym lub naukowo-badawczym. Taki pracownik winien jednak posiadać „osiągnięcia w pracy naukowej lub twórczej pracy zawodowej”²⁵. Należy podkreślić, iż nieprecyzyjne sformułowania pozwalały na dość swobodną interpretację obowiązujących wymogów, co w efekcie niejednokrotnie prowadziło do wyznaczania osób na stanowiska samodzielnych pracowników naukowych nie w pełni do tego przygotowanych. W 1966 r. spośród 77 nauczycieli akademickich, na których akademie wojskowe przygotowały wnioski o mianowanie na stanowiska docentów etatowych, jedynie 27% posiadało stopień docenta²⁶. Tego typu działania kadrowe, mimo iż poprawiły sytuację pod względem formalno-administracyjnym, prowadziły do faktycznego zaniżania poziomu naukowego w wyższych uczelniach wojskowych. Podobne rozwiązania stosowano również w wyższym szkolnictwie cywilnym, gdzie na stanowiska docentów również powoływano doktorów bez habilitacji²⁷.

Proces podnoszenia kwalifikacji naukowych kadry wyższych uczelni wojskowych w latach 1947–1967 był złożony i niejednolity. Najwcześniej wypromowała własnego doktora (1954 r.) i doktora habilitowanego (1957 r.) WAT. Natomiast w WAM pierwszą pracę doktorską obroniono już w drugim roku funkcjonowania. W interesującym

²⁴ Archiwum Wojsk Lądowych Filia nr 1 w Toruniu (dalej AWL Fil. nr 1), 887.68.14, Protokół Komisji Organizacyjno-Personalnej ds. akademii w dniu 2.10.1963 r., k. 198; AIMON, 514.92.299, Notatka służbowa w sprawie przesunięcia ppłk. dypl. [R.M.] na stanowisko docenta w Katedrze Taktyki Ogólnej i Sztuki Operacyjnej, 27.12.1964 r., k. 71; Archiwum Marynarki Wojennej w Gdyni (dalej AMW), WSMW, 3319.69.178, t. 29, Uchwała Rady Naukowej WSMW z 28.09.1965 r. w sprawie powołania dr. inż. [J.B.] na stanowisko docenta etatowego, k. 56; ibidem, 3355.70.53, t. 29, Uchwała Rady Naukowej WSMW z 18.03.1966 r. w sprawie wniosków o powołanie pracowników naukowo-dydaktycznych WSMW na stanowiska docentów etatowych, k. 62.

²⁵ Przewidziano również możliwość wyznaczania przez MON na stanowiska naukowe oficerów nie posiadających stopni i tytułów naukowych. W takiej sytuacji, w zakresie nauk wojskowych, aby otrzymać stanowisko samodzielnego pracownika naukowego kandydaci musieli posiadać: co najmniej roczny staż służby liniowej na etacie pułkownika i wyższym w związkach taktycznych lub na wyższych szczeblach, przynajmniej jedną publikację z dziedziny wojskowości będącą przyczynkiem do rozwoju nauk wojskowych. W celu uzyskania stanowiska adiunkta kandydaci mieli posiadać: roczny staż służby liniowej na stanowisku majora i wyższym w oddziałach i związkach taktycznych oraz na wyższych szczeblach, dwuletni staż pracy dydaktycznej w akademii wojskowej lub trzyletni w szkole oficerskiej, otwarty przewód doktorski i pozytywną opinię promotora. Asystenci mieli bezwzględnie posiadać dyplom ukończenia studiów wyższych II stopnia, Zob. Archiwum Instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej w Modlinie (dalej AIMON), 563.92.36, Sytuacja kadrowa pracowników nauki w ASG w świetle ustawy z dn. 16 lutego 1960 r., k. 468-471; ibidem, 518.92.12, Materiały w sprawie powołania niektórych pracowników naukowo-dydaktycznych akademii wojskowych na stanowiska docentów etatowych, 14.05.1966 r., k. 50-51.

²⁶ Spośród 77 osób proponowanych na stanowiska docentów etatowych 21 posiadało stopień docenta, 53 – stopień doktora, a 3 było magistrami, Zob. AIMON, 518.92.12, Materiały w sprawie powołania niektórych pracowników naukowo-dydaktycznych akademii wojskowych na stanowiska docentów etatowych, 14.05.1966 r., k. 51; ibidem, Wykaz pracowników naukowo-dydaktycznych akademii wojskowych, których kwalifikacje Komisja Organizacyjno-Personalna ds. akademii uznała za odpowiednie do zajmowania stanowisk „docentów etatowych”, 14.05.1966 r., k. 54-58.

²⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, 317.253, Sprawozdanie ze spotkania kierownictwa Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego w dn. 21.10.1964 r., k. 48.

nas okresie najwyższy wskaźnik obronionych prac doktorskich i habilitacyjnych miała łódzka WAM. Najgorzej pod tym względem wyglądała sytuacja w WSMW i ASG. W latach 1955–1960 w akademiach wojskowych (ASG, WAP, WSMW) w celu utrzymania statusu wyższej uczelni państwowej stosowano rozwiązania doraźne polegające na przyznaniu tytułów zastępcy profesora pracownikom naukowo-dydaktycznym niebędącym docentem lub bez habilitacji (we wszystkich uczelniach nadano łącznie 36 takich tytułów). Administracyjne zwiększanie liczby samodzielnych pracowników naukowych nie wiązało się jednak z jakościowym podnoszeniem faktycznych kwalifikacji naukowych kadry uczelni wojskowych.

Nowa ustawa o akademiach wojskowych z lutego 1960 r. znacząco zmieniła dotychczasowe zasady i warunki funkcjonowania tych uczelni. Obok zniesienia tytułu zastępcy profesora podniesiono wymagania związane z liczbą samodzielnych i pomocniczych pracowników naukowych, przybliżając pod tym względem akademie wojskowe do innych wyższych uczelni państwowych.

Zmiany te wymusiły na władzach wojskowych szkół akademickich, Radzie Wyższego Szkolnictwa Wojskowego oraz resorcie obrony narodowej bardziej zdecydowane, niż w poprzednim okresie, działania w celu zwiększenia tempa podnoszenia kwalifikacji naukowych kadry.

Mimo iż skutki tych wysiłków były odczuwalne zarówno pod względem liczby obronionych dysertacji, jak i uzyskanych habilitacji, nie zaspokajały jednak etatowych potrzeb rozwijających się organizacyjnie uczelni wojskowych. Szczególnie duże braki kadrowe odczuwano w zakresie obsady stanowisk samodzielnych pracowników naukowych. Do połowy lat sześćdziesiątych w uczelniach wojskowych zajmowali je głównie pracownicy cywilni. Z tego względu władze akademii wojskowych, korzystając ze wsparcia resortu obrony, sięgały po rozwiązania administracyjne sprowadzające się do mianowania na stanowiska docentów etatowych osób bez stopnia naukowego. Nieprecyzyjnie określone przepisy pozwalały jednocześnie na przyznawanie uprawnień samodzielnych pracowników naukowych osobom, które nie posiadały stopnia doktora (kandydata nauk). Takie działania pozwalały na funkcjonowanie wojskowych szkół akademickich, ale zdecydowanie negatywnie wpływały na poziom prowadzonych w niektórych uczelniach badań naukowych.

Uczelnie wojskowe ze względu na brak odpowiedniej liczby oficerów posiadających pożądane kwalifikacje dydaktyczne i naukowe starały się zatrudniać pracowników naukowych ze środowiska cywilnego. Na początku lat sześćdziesiątych około 30 % kadry naukowo-dydaktycznej uczelni wojskowych stanowili nauczyciele cywilni. Najlicniejszą grupę cywilnych pracowników naukowo-dydaktycznych zatrudniała Wojskowa Akademia Medyczna i Wojskowa Akademia Techniczna. Wymienione uczelnie, w odróżnieniu od ASG, czy WSMW, miały większą możliwość zatrudnienia pracowników naukowych niezwiązanych bezpośrednio z wojskiem, gdyż kierunki kształcenia były zbieżne z realizowanymi na uczelniach cywilnych o podobnym profilu kształcenia.

Konkluzja

Należy podkreślić, że największym problemem nowo powstałych uczelni wojskowych były trudności w obsadzie stanowisk naukowo-dydaktycznych przez osoby posiadające stosowne wykształcenie. Najskuteczniej kwestie te rozwiązywano w Wojskowej Akademii Medycznej, zatrudniając, na podstawie porozumienia między uczel-

niami, pracowników ze stopniami i tytułami naukowymi, pracowników Akademii Medycznej w Łodzi – uczelni cywilnej. W nieco odmienny sposób z problemem tym poradziła sobie Wojskowa Akademia Techniczna. Podstawą do rozpoczęcia działalności naukowo-dydaktycznej i jej funkcjonowania, na początku lat pięćdziesiątych, byli oficerowie Armii Radzieckiej oraz kadra warszawskich uczelni politechnicznych. Pozostałe uczelnie wojskowe niedobory kadrowe uzupełniały w dłuższym okresie, korzystając ze wsparcia resortu obrony, a także z rozwiązań administracyjnych sprowadzających się do mianowania na stanowiska docentów etatowych oficerów bez samodzielnego stopnia naukowego, a nierzadko nawet bez stopnia doktora lub cenzusu wyższego wykształcenia. Należy również podkreślić, że do połowy lat pięćdziesiątych akademie wojskowe korzystały z pomocy oficerów radzieckich²⁸.

²⁸ E.J. Nalepa, *Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943-1968*, Warszawa 1995, s. 71, 77 i 83.